

Velimir Popović

student doktorskih studija

Grupa za teoriju umetnosti i medija, Interdisciplinarne studije Univerziteta umetnosti u Beogradu

veljopopovic0@gmail.com

Quentin Meillassoux, *After Finitude: An Essay on the Necessity of Contingency*, London, Continuum, 2008. (recenzija)

Univerzum koji oblikuje čovek u svojoj svesti širi se. *Ogledanja* doživljena kroz projekcije, rezultiraju (u) složenim refleksijama koje stvaraju iluziju bogatstva pomenutog univerzuma. Posegnemo li za apsolutom koji se uzdiže iznad iskustva kao apstraktno znanje, shvatićemo njegov karakter baziran na iznenađujućoj sličnosti između znakova i njihovih značenja. Sa druge strane, posegnemo li za shvatanjem (bez-formne) *materije* postaće nam jasno da kontradikcije koje stvaraju značenje ne postoje u toj materiji. Kvazi-dualizam koji se ovde formira razdvaja: pitanje o *stvari u sebi* (*thing-in-itself*)¹ eksplicirano iz polja fenomena unutar simboličkog i prazninu koja je odsustvo značenja unutar znaka. Udaljili smo se od *materije*. Nju ću obeležiti kao *apsolut 0*. Pitanje o *stvari u sebi* sadrži prazan znak. Shvaćen kao senka, ovaj znak povećava potencijalnost ekspliciranja puta kao koncepta-dijagrama koji preseca, aktivira i ulančava koncepte, tj., kreira metod koji operiše u simboličkom. Došli smo do jednog od mogućih prikaza korelacionizma i korelacije kao povratne relacije između topologija označitelja u vremenu. Kružno kretanje koje se u ovoj tački zatvara, jer opet dolazimo do univerzuma koji čovek mišljenjem i intuicijom oblikuje. Ovo kružno kretanje naziva se korelacionistički krug. Unutar njega, korelacija je shvaćena kao apsolut, a pitanje šta je zapravo korelacija nije pritom razrešeno. Da bi iz simboličkog *izašli* u realno moramo ponuditi drugi apsolut. Ni korelaciju kao apsolut, ni *apsolut 0*, već operaciju sa znakovima ispražnjenim od značenja, operaciju koju možemo označiti kao mišljenje. To nije Kantova *ograničenost* (Kantian *finitude*) koja bi trebalo da zabrani samodovoljnost misli (čime nas dovodi do korelacionizma), već mogućnost za matematiku koja radi sa znakovima bez značenja da pokuša da sintetiše novi apsolut. Ovaj apsolut označićemo kao *apsolut 1*.²

Ukratko smo isctrlali osnovna kretanja kojima Kventin Mejasu (Quentin Meillassoux) artikuliše svoje pojmove u uzbudljivom *proširenom* eseju *After Finitude*. U cilju preciznog isticanja nekih problema sintetisanih analizom pomenutih pojmova, prikazacemo ukratko svaki od njih pojedinačno. Pre toga da definišemo šta za nas ovde znači koncept, šta pojam, a šta ideja.

Pozajmiću ovom prilikom određenje *pojma* iz studije *Prolegomena za analitičku estetiku*.³ Pojam je tu određen kao spoj termina (reči) i koncepta (jedan od osnovnih modela predočavanja mišljenja u analitičkoj filozofiji). Tačnije: pojam = termin + koncept.

¹ U Kantovoj filozofiji nesaznatljivi *noumenon* često je povezan sa *stvari u sebi* (*thing-in-itself*). Dakle, za Kanta noumenalni svet postoji ali ga čovek ne može misliti.

² David Hume, *Istraživanje o ljudskom razumu*, Zagreb, Kultura, 1956, 88–89.

³ Miško Šuvaković, *Prolegomena za analitičku estetiku*, Novi Sad, Četvrti talas, 1995, 104.

Ovo određenje nastalo na tlu analitičke filozofije moramo dopuniti sa određenom vrstom dodatka, da bi iz korelacionizma stekli mogućnost da pređemo u polje spekulacija, tačnije spekulativnog materijalizma. Zato ćemo ideju odrediti kao: ideja = pojam + x, odnosno, ideja = termin + concept + x.

Ovaj dodatak možemo odrediti kao $x = 1$: **senka**, gde je 1 oznaka za celovitost (jedna jabuka, jedan univerzum), dok je senka manjak unutar ove celine. Postaje nam jasan sledeći odnos:

senka — *absolute 1*
1 — *absolute 0*

Apsolut 0 je homogen i celovit i u okviru njega se nalazi kao podskup *apsolut 1* kao senka, odnosno, svet fenomena po Platonu. Hegel je u *Dijalektici*⁴ apsolut odredio kao svezu egzistencije i bića. Pošto biće, kao ono što jeste, predstavlja i *realno* i egzistenciju, otuda formula za apsolut može biti: apsolut = biće + biće. Tako se prekida identičnost (homogenost) unutar bića i stiče uslov za pojavu *apsoluta 1*.

apsolutno vreme (*absolute time*)

Apsolutno vreme je aspekt objektivne realnosti. To je *vreme* koje je postojalo pre vremena nastalog kvantitativnim i kvalitativnim određenjima koja su pripisivana procesima koji su se odvijali u ljudskom okruženju. To je *vreme* pre ljudskog poimanja vremena. I Mejasu ga na tragu Njutna i Bertrana Rasela postavlja na ovaj način.

arche-fossil

Arche-fossil je trag ili sistem tragova u materiji nastao pre pojave čoveka. Tumačenje ovog (pra)traga odvija se kroz vremenske artikulacije procesa unutar različitih materijala i njihove međusobne odnose. Svi procesi kao vremenske artikulacije praćeni su posredstvom optičkih instrumenata. Arche-fossil upućuje na to da smo mi u stanju da pratimo procese koji su se odvijali i pre našeg nastanka kao vrste. Tu se otvara prostor za uvođenje galilejsko-kartezijanske podele na *primarne* i *sekundarne* kvalitete supstancije, koju kasnije koristi i Džon Lok.⁵ *Primarni* kvaliteti su svojstva objekta nezavisna od posmatrača. Kod Mejasua matematika operiše sa njima. *Sekundarni* kvaliteti izazivaju senzacije u posmatraču. O tome se dalje može diskutovati u okviru kritike Grejama Harmana upućene Mejasuu.⁶

hyper-chaos

U razgovoru sa Florijanom Hekerom i Robinom Mekejom, Mejasu je istakao specifičnost veoma važnu za shvatanje hyper-chaos-a: „Specifičnost hiperhaosa je da to nije ekstremna forma haosa; to nije više nered (*disorder*) nego haos, to je red ili nered (*dis-order*). Pod hiperhaosom se može podrazumevati red i stabilnost, ali i potpuno uništenje onoga što je.“⁷

⁴ Georg Vilhelm Fridrih Hegel, *Dijalektika*, Beograd, Dereta, 1991.

⁵ John Locke, *An Essay Concerning Human Understanding*, Indianapolis, Hackett, 1996.

⁶ http://www.speculations-journal.org/storage/Harman_Current%20State%20of%20SR_Speculations_IV.pdf, sajtu pristupljeno: 8/11/14, u: 10.42; Graham Harman, *Quentin Meillassoux: Philosophy in the Making*, Edinburgh, Edinburgh University Press, 2011.

⁷ <http://www.urbanomic.com/Documents/Documents-1.pdf>, str. 2, sajtu pristupljeno: 8/11/14, u: 10.46

Zaključujemo da je svako stanje celokupne realnosti hiperhaos. Unutar kontinuiteta nalaze se diskontinuiteti, unutar radikalnih diskontinuiteta fragmenti reda, nered u redu... Klasična verovatnoća nije u stanju da operiše sa veoma radikalnim *prekidima*⁸ koji su implicirani u ovaj pojam i možda baš ovi *prekidi* zahtevaju nove načine shvatanja nužnosti. Naime, oni brišu i drobe potencijalne nužne entitete. Vremenska dimenzija hiperhosa povezuje ga sa pojmovima koje smo prethodno odredili. Mejasu tako konstatuje: „I ovi prekidi mogu biti prekidi čistog reda (*pure break*) – govorim da je hiperhaos, što je veoma značajno, teorija vremena, teorija koja pokazuje da vreme nije postajanje (*becoming*). Postajanje je samo jedan od slučajeva vremena.“⁹

Hiperhaos se ne može shvatiti ali se može pokazati potencijalni pravac njegovog razvoja. U okvirima verovatnoće potrebno je ukazati na nove forme nužnosti koje se pojavljuju.

princip dovoljnog razloga (Principle of Sufficient Reason)

Prema Lajbnicu *princip dovoljnog razloga* ukazuje da sve što postoji ima razlog zašto postoji, pre nego razlog zašto ne postoji. Ovakvim određenjem postojećih entiteta uvek dolazimo do nužnog entiteta koji je u osnovi svih ostalih, a čiji nam razlog postojanja nije poznat (odnosno, nema ga).

factiality = Principle of Unreason

„(...) sve na svetu je bez razloga, čime je sposobno da postane nešto drugo bez ikakvog razloga.“¹⁰

Navedena definicija *principa ne-razloga* izjednačava se sa onim što Mejasu naziva *factiality*.¹¹ Izraz *factiality* opisuje spekulativnu suštinu *fakticiteta* (*facticity* – kvalitet ili uslov da nešto bude činjenica). *Facticitet* svake stvari ne može biti mišljen kao činjenica. „Biti, nužno znači biti činjenica (*fact*), ali biti činjenica ne znači biti bilo šta.“¹² Mejasu tako sa *factial* (činjenično) određuje tip spekulacije koja traži i identifikuje uslove onoga što smo označili kao *factiality* (odnosno, spekulativnu suštinu *fakticiteta*).

Tako *facticitet po sebi* postaje ono što smo na početku označili kao *apsolut 1* i on može postojati bez nas. A *svet*¹³ postaje druga forma apsoluta, ona koju smo označili kao *apsolut 0*. Drugoj vrsti apsoluta mnogo je teže pristupiti iako je manje radikalna.

Matematika se tako pokazuje kao drugačija od dekonstrukcije sudeći po znakovima sa kojima operiše (po Mejasuu). Dekonstrukcija ne može dekonstruisati matematiku. Razlog za to nalazi se u tome što matematika operiše sa znakovima koji su bez značenja. Ovi znakovi utemeljeni su na *bismislenosti*. Sa druge strane, dekonstrukcija radi sa znakovima punim značenja, koji ponavljajući se proizvode razlikovne efekte. Mejasuovo pitanje na tački do koje smo stigli je: kako može znak bez značenja biti beskonačan, može li on biti opšti, uglavnom isti? Odgovor na ovo pitanje svakako je sadržan u tome da je za njega svaki znak fakt (činjenica). Znak je fakt.

⁸ *Pure break* u ovom kontekstu znači *čist prekid*. Preveo sam ovu sintagmu kao *veoma radikalni prekid* jer *čist prekid* na srpskom deluje neodređeno. Ovde je bitan odnos između *pure break* i *continuity*, odnosno, između veoma radikalnih prekida (lomova, rezova...) i besprekornog kontinuiteta.

⁹ Idem.

¹⁰ Quentin Meillassoux, *After Finitude: An Essay on the Necessity of Contingency*, London, Continuum, 2008, 53.

¹¹ *Factual* na Francuskom znači *činjenično*. Ray Brassier (prevodilac studije *After Finitude*) je skovao engleske neologizme *factial* i *factiality* koji bi trebalo da budu analogni Mejasuovim neologizmima *factual* i *factualite*. Detaljnije napomene pronaći ćete u fusnoti 35 ove knjige.

¹² Ibid. 79.

¹³ Svet koji je nezavisan od nas.

princip neprotivrečnosti (principle of non-contradiction)

Pod *principom neprotivrečnosti* podrazumeva se da kontradiktorne izjave ne mogu obe biti istinite u okviru istog smisla i u istom vremenu. Aristotel u *Metafizici* konstatuje: „Smatrati da isto jest i nije: onaj koji u vezi s nečim jest u zabludi držao bi se istovremeno suprotnih mnjenja. Zato svi u dokazivanju svode na ovaj zadnji stav (δόξα), jer ono je po prirodi načelo i svih ostalih aksioma.“¹⁴

Factiality isključuje mogućnost kontradikcije. Kontradikcija ograničava kontingenciju (*contingency*) time što ograničava promenu kontradiktornog entiteta na prelazak u njemu kontradiktoran entitet. U hiperhaosu ne može biti kontradiktornih entiteta. Kontradiktoran entitet uvek je u isto vreme ono što nije. U biću, uvođenje kontradiktornog entiteta rezultiralo bi „implozijom same ideje određenja“... bila bi to „crna rupa razlika“ u kojoj bi svaka drugost bila progutana.¹⁵

Svet (kao univerzum koji oblikuje čovekova svest) je vrsta hiperhaosa u kome je *princip dovoljnog razloga* napušten, dok *princip nekontradikcije* (*principle of non-contradiction*) mora biti zadržan.

kontingencija je nužna (contingency is necessary)

Poništavanjem mogućnosti postojanja *apsolutno nužnog entiteta* došlo je do pitanja održanja *apsolutne nužnosti*. Mejasu u čvorištu pojmovai eksplicira njenu mogućnost: „Shodno tome, *principle of factiality* može biti izložen na sledeći način: *samo fakticitet nije činjeničan (faktičan)* – drugim rečima, samo kontingencija onoga što je, nije sama kontingentna. Ali je važno imati na umu sledeće: *the principle of factiality* ne tvrdi da je kontingencija nužna; njegovo precizno tvrđenje je da je kontingencija *sama* nužnost – i samo to ga sprečava da bude metafizički.“¹⁶

Identitet između kontingencije i nužnosti tako mora biti dosta izraženiji od njihove sličnosti koja je sadržana u tezi da je kontingencija nužna. Ako kažemo *kontingencija je nužna* još uvek smo na tlu metafizike. Potpuna identičnost između kontingencije i njenog svojstva *nužnosti* dodatno radikalizuje njeno značenje. Ta identičnost izvodi nas u hiperhaos.

randomness: after, after, after...

Slučajnost odnosno, *randomness* je niz citata. Ona je niz fragmenata koji sa sobom donose svoj kontekst. Ma koliko pomeniti kontekst bio promenljiv i fluidan, mi se uvodeći slučajnost znatno udaljavamo od naše putanje prema kontingenciji. „Slučajnost je samo citat onoga što je moguće.“ U svojoj sledećoj knjizi *Number and the Siren*, Kventin Mejasu pokušaće da odgovori na pitanje koje postavlja u razgovoru sa Florianom Hekerom i Robinom Makejom, a do koga smo i mi ovde došli: „Kako mogu prodrati u ovu zakonitu slučajnost (*randomness*)¹⁷ na način na koji je ona drugačija od nasumičnosti i slučajnosti?“

¹⁴ Aristotel, *Metafizika*, Beograd, Paideia, 2007, 125.

¹⁵ Quentin Melliassoux, *After Finitude*, op. cit. 70.

¹⁶ Ibid. 80.

¹⁷ *Randomness* je sinonim sa izraz *entropy*. Zadržao bih ovu analogiju i entropiju bih odredio kao: meru za neorganizovanost u sistemima koje konstruišemo i održavamo.